

Єрмоленко В.М.,

завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. академіка В. З. Янчука, Національний університет біоресурсів і природокористування України

СУЧАСНИЙ СТАН НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОСФЕРИ

Починаючи з 2014 року, аграрний сектор економіки України надійно закріпився в ролі флагмана у забезпеченні позитивного зовнішньоекономічного балансу нашої країни. Тим не менше, така позиція потребує постійного розвитку агросфери, найнадійнішим чинником якого є створення належного інноваційного підґрунтя, досить об'єктивним віддзеркаленням якого є стан його закріплення у діючому законодавстві, чому безумовно має сприяти стан наукової розробки цієї тематики.

Слід вказати на існуючі спроби комплексної розробки правових питань інноваційного розвитку агросфери [1], проте, на жаль, жодній з них не вдалося створити цілісної концептуальної правової моделі агроінноваційного розвитку. Одним з істотних упущень вбачається відсутність співпраці з фахівцями галузевого й економічного профілю, які мали б наповнити зазначену модель належним матеріальним змістом, а науковці-юристи втілити її у відповідну правову форму, що й дало б змогу утворити ефективну юридичну конструкцію.

Наприклад, сьогодні аграрна економічна доктрина за предметом і сферою застосування у сільському господарстві виокремлює 8 типів інновацій: 1) біологічні (нові сорти і гібриди сільськогосподарських рослин, нові породи, типи тварин і птиці, створення рослин і тварин, стійких до хвороб і шкідників, несприятливим факторам навколишнього середовища); 2) технічні (використання нових видів техніки і обладнання); 3) технологічні (нові технології обробки сільськогосподарських культур, нові технології в тваринництві, науково-обумовлені системи землеробства і тваринництва, нові ресурсозберігаючі технології виробництва і збері-

гання сільськогосподарської продукції, екологізація землеробства), 4) хімічні (нові добрива і їх системи, нові засоби захисту рослин), 5) економічні (нові форми організації, планування і управління, нові форми і механізми інноваційного розвитку підприємства), 6) соціальні (забезпечення сприятливих умов для життя, праці і відпочинку сільського населення), 7) інновації в менеджменті (нові форми організації і мотивації праці, нові методи ефективного управління персоналом), 8) маркетингові (вихід на нові сегменти ринку, удосконалення якості продукції та розширення асортименту, нові канали розподілу продукції) [2, с. 94].

Залишається лише проаналізувати рівень юридичного забезпечення кожної з наведених позицій, першою з яких названо біологічні інновації. Передусім варто зазначити, що багато новітніх наукових розробок застосовні до різних інноваційних напрямів. Наприклад, нанотехнології мають значення як для суто біологічних, так і для технічних, технологічних і хімічних напрямів інноваційного розвитку. Так само можна диференціювати здобутки генної інженерії тощо. Зазначені галузі набувають значення міждисциплінарних досліджень, що утруднює їх теоретичну класифікацію за окремими напрямками інновацій.

Біологічні інновації. Основою біологічних інновацій є селекційні досягнення в рослинництві і тваринництві. Створення нового сорту рослини потребує близько 10–15 років кропіткої роботи та великих коштів при тому, що в сучасних умовах термін ефективного використання сортів обмежується 5–10-ма роками, оскільки за цей час створюються нові сорти, які за всіма показниками перевищують своїх попередників. Тому надзвичайно актуальними є питання своєчасного сортооновлення й сортозаміни [3].

Представниками аграрно-правової доктрини переконливо доказано, що відносини з безпосереднього створення нових або кардинального покращення існуючих сортів культурних рослин з майбутнім їх розмноженням і подальшим поширенням серед споживачів, тобто аграрні відносини селекції і насінництва, належать до предмету аграрного права [4, с. 4]. Тобто створення селекційних досягнень в рослинництві, які мають безпосередньо інноваційну природу, врегульовується актами загального та спеціального (аграрного) законодавства. Загальний рівень нормативно-право-

вого регулювання становлять Закони України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції по охороні нових сортів рослин» [5] та «Про охорону прав на сорти рослин» [6], а також урядова постанова «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» [7], спеціальний – Закон України «Про насіння і садивний матеріал» [8] і низка урядових постанов [9], які одержали подальшу деталізацію в актах Мінагрополітики, які доцільно проілюструвати декількома зразками [10].

На відміну від селекційних досягнень у рослинництві інновації у тваринництві не мають загального рівня нормативного регулювання, зосереджуючись виключно на спеціальних нормативних актах, основу яких становить Закон України «Про племінну справу у тваринництві» [11], який також одержав відповідну конкретизацію на підзаконному рівні.

Технічні інновації (використання нових видів техніки і обладнання). На жаль, у наукових публікаціях констатується факт переважання закупівель зарубіжної техніки [12]. Щодо розвитку вітчизняного сільськогосподарського тракторобудування [13], то відповідні несистемні спроби урядового підзаконного регулювання здійснювалися наприкінці 1990-х років, а машинобудування – Законом України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» (2002) [14] та окремими урядовими постановами (2007-2009 рр.) [15]. Відсутність системних заходів не дало змоги надати розвитку вітчизняного сільськогосподарського тракторного і машинобудування інноваційного характеру.

Технологічні інновації. Роль технологій у створенні конкурентоспроможної екологічно чистої продукції підкреслюється у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [16], причому новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології відносяться законом до інновацій (ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» [17]. Одним з найперспективніших напрямів вбачається розвиток нанотехнологій. Водночас, вчені-юристи вказують на відставання процесу створення законодавчих засобів контролю галузі розробки і використання нанотехнологій від її інтенсивного розвитку [18, с. 56]. Наприклад, спробу ув'язати перспективи розвитку нано-

технологічної галузі з фінансовими джерелами забезпечення було здійснено в межах Державної цільової науково-технічної програми «Нанотехнології та наноматеріали» на 2010-2014 роки [19], яка містила загальні орієнтири розвитку без врахування потреб окремих ланок інституціональної структури матеріального виробництва, включаючи агросферу. На жаль, навіть зазначена Програма не одержала жодного подальшого розвитку. У доступній автору нормативній базі Мінагрополітики (Мінекономіки) України немає жодного нормативного акта, присвяченого застосуванню нанотехнологій.

Між тим, у літературі вказується на перспективу застосування нанотехнологій для підвищення родючості ґрунтів, а також перехід на вирощування генномодифікованих продуктів [20, с. 327]. Одним з головних напрямів застосування нанотехнологій має стати не тільки збільшення обсягів виробництва, а й зберігання виробленої сільськогосподарської продукції. Як зазначають фахівці, нанотехнології покращують стабільність харчових продуктів під час обробки та зберігання, покращують характеристики продукту, підвищують ефективність і біодоступність споживчих речовин [21, с. 78]. Як реальний приклад застосування нанотехнологій у агросфері можна навести розпочате з 2017 року виробництво нанодобрив у м. Гола Пристань Херсонської області [22].

Іншим перспективним напрямом запровадження інноваційних технологій у сільськогосподарське виробництво є застосування генно-модифікованих організмів. Слід констатувати, що це один з найбільш юридично забезпечених технологічних напрямів, причому за рахунок не тільки законодавчих, а й підзаконних актів, до яких належать Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» [23], ціла низка урядових постанов [24] та наказів Мінагрополітики [25].

Перспективним інноваційно-технологічним напрямом є також виробництво біопалива з сільськогосподарської сировини аграрними підприємствами. Однак тут слід погодитися з наданою С.А. Оболенською характеристикою правового регулювання виробництва в Україні біопалива сільськогосподарськими товаровиробниками, що визначається: а) наявністю значної кількості під-

законних нормативно-правових актів, що мають концептуальний, програмний характер, б) неврахуванням законодавством специфіки провадження виробничо-господарської діяльності сільгосптоваровиробників з вироблення цього продукту; в) декларативністю значного числа існуючих нормативних приписів [26, с. 4]. У цілому модель правового регулювання базується на загальному законодавстві, зокрема Законах України «Про альтернативні види палива» [27] та «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива» [28], які взагалі не вирізняють галузевих особливостей виробників.

Хімічні інновації. Щодо хімічного напрямку агроінновацій, які стосуються розробки нових добрив і їх систем, а також нових засобів захисту рослин, то в умовах гострої нестачі фінансування на передній план виходить завдання забезпечення максимально можливого від потреби їх обсягу за рахунок традиційних компонентів [29], не говорячи про розробку інноваційних проектів. Разом з тим у абз. 1 розд. IV Галузевої програми «Захист рослин 2008-2015» [30] було зобов'язано Інститут захисту рослин НААН доопрацювати системи захисту озимої пшениці, соняшнику і картоплі, що можна вважати інноваціями у сфері інтегрованих систем захисту рослин. Однак це частковості, які лише засвідчують відсутність загального комплексного механізму хімічних агроінновацій та їх правового забезпечення.

Наступними є **соціальні інновації**. За класифікацією О.В. Гафурової, відносини соціального розвитку села диференціюються на два різновиди: а) з облаштування сільських територій; б) із задоволення соціально-культурних потреб селян [31, с. 5]. Разом з тим слід констатувати відсутність як самих інновацій у соціальний розвиток села, так і їх нормативно-правового опосередкування.

Щодо **інновацій в менеджменті** (нові форми організації і мотивації праці, нові методи ефективного управління персоналом), **маркетингу** (вихід на нові сегменти ринку, удосконалення якості продукції та розширення асортименту, нові канали розподілу продукції) та **економічних інновацій** (нові форми організації, планування і управління, нові форми і механізми інноваційного розвитку підприємства), то їх розробка і впровадження належить до

компетенції сільськогосподарських підприємств, а тому підлягають виключно локальному правовому регулюванню.

Вищенаведений аналіз дає змогу зробити узагальнювальний висновок про паритетне співвідношення між розвитком інновацій в агросфері та рівнем їх нормативно-правового забезпечення. Найбільш розвиненими є біологічний і технологічний напрями агроінновацій та відповідне їм законодавство. Проте навіть у зазначених напрямках спостерігається наявність значного нормативного масиву загального характеру, що не враховує особливостей сільськогосподарського виробництва і агросфери в цілому. Варто вказати також на недостатній рівень реалізації нормотворчої компетенції щодо забезпечення агроінноваційного розвитку Міністерством аграрної політики України, не кажучи вже про Мінекономіки, у якому взагалі не спостерігається жодної активності щодо формування перспектив розвитку вітчизняної агросфери.

Список використаних джерел:

1. Правові засади інноваційного розвитку в сільському господарстві України: Монографія / Кол. авторів; За ред. В.І. Семчика. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2010. 456 с.; Гиренко І.В. Правове регулювання агроінноваційної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2010. 19 с.
2. Донець О. Інновація та її особливості в аграрному секторі економіки України. Економічний аналіз. 2013. Вип. 12. Ч. 1. С. 92–97.
3. Науковці Академії – про створені ними високоврожайні сорти та гібриди сільськогосподарських культур і перспективи українського агропромислового комплексу. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=2683> (дата звернення: 27.10.2020).
4. Радченко А.М. Сорти рослин як об'єкти аграрних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2018. 20 с.
5. Про приєднання України до Міжнародної конвенції по охороні нових сортів рослин: Закон України від 02.06.1995 р. № 209.

6. Про внесення змін до Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»: Закон України 17.01.2002 р. № 2986-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 23. Ст. 163.

7. Про заходи щодо реалізації Закону України «Про охорону прав на сорти рослин»: постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 р. № 1183. Офіційний вісник України. 2002. № 34. Ст. 1592.

8. Про внесення змін до Закону України «Про насіння і садивний матеріал»: Закон України від 02.10.2012 р. № 5397-VI. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2013. № 42. Ст. 585.

9. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.2018 р. № 774. Офіційний вісник України. 2018. № 78. Ст. 2597; Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері охорони прав на сорти рослин та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Державною службою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів: постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2019 р. № 24. Офіційний вісник України. 2019. № 9. Ст. 322.

10. Про затвердження Порядку підтвердження для ввезення в Україну насіння і садивного матеріалу сортів рослин для селекційних, дослідних робіт і експонування: Наказ Мінагрополітики від 20.02.2013 № 116, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 13.03.2013 р. за № 399/22931. Офіційний вісник України. 2013. № 22. Ст. 754; Про затвердження Інструкції щодо забезпечення дослідними зразками експертизи заявки на сорт рослин: Наказ Мінагрополітики від 26.10.2017 р. № 576, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 26.02.2018 р. за № 232/31684. Офіційний вісник України. 2018. № 22. Ст. 744; Про затвердження Правил складання та подання заявки на сорт рослин: Наказ Мінагрополітики від 28.02.2018 р. № 110, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 05.07.2018 р. за № 781/32233. Офіційний вісник України. 2018. № 61. Ст. 2112.

11. Про внесення змін до Закону України «Про племінне тваринництво»: Закон України від 21.12.1999 р. № 1328-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2000. № 6-7. Ст. 37.

12. Кернасюк Ю. Огляд ринку техніки для АПК. URL: <http://agro-business.com.ua/agro/mekhanizatsiia-apk/item/1178-ohliad-rynku-tekhniky-dlia-apk.html> (дата звернення: 27.10.2020).

13. Про забезпечення сільського господарства енергонасиченими тракторами, сільськогосподарськими машинами та обладнанням: постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.1997 р. № 489. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/489-97-п> (дата звернення: 27.10.2020); Про додаткові заходи щодо організації виробництва сучасних тракторів на ВАТ «Харківський тракторний завод імені С. Орджонікідзе»: постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.1998 р. № 83. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-98-п> (дата звернення: 27.10.2020); Про заходи щодо забезпечення сільськогосподарських товаровиробників тракторами серії ХТЗ – 170: постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.1999 р. № 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/458-99-п> (дата звернення: 27.10.2020).

14. Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу: Закон України від 07.02.2002 р. № 3023-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 24. Ст. 167.

15. Про затвердження Державної програми розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу на 2007-2010 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.2007 р. Офіційний вісник України. 2007. № 74. Ст. 2578; Про розширення внутрішнього ринку продукції вітчизняних підприємств машинобудування для агропромислового комплексу: постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2009 р. № 264. Офіційний вісник України. № 23. Ст. 744.

16. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2012. № 19-20. Ст. 166.

17. Про інноваційну діяльність: від 04.07.2002 р. № 40-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 36. Ст. 266.

18. Печерський О.В. Проблеми правового регулювання відносин у сфері нанотехнологій в Україні. Право і безпека. 2016. № 3(62). С. 56–60.

19. Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми «Нанотехнології та наноматеріали» на 2010-2014 роки:

постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2009 р. № 1231. Офіційний вісник України. 2009. № 90. Ст. 3043.

20. Косарев В.В., Прайд В. Влияние высоких технологий на ход глобализации: надежды и опасения. Філософія науки та інноваційного розвитку / за ред. Л.А. Чекаля. Частина 2. Хрестоматія. Ніжин: Видавець П.П. Лисенко, 2010. С. 322–335.

21. Гриценко О.М. Тенденції запровадження нанотехнологій в харчовому секторі. Орієнтири для України. Актуальні задачі сучасних технологій: Матеріали VIII Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів (м. Тернопіль 27-28 листопада 2019): Т. III. Тернопіль: ТНТУ, 2019. С. 78–79.

22. В Україні запустили виробництво органічних нано-добрив. URL: <https://agropolit.com/news/6064-v-ukrayini-zapustili-virobnitstvo-organichnih-nano-dobriv> (дата звернення: 10.11.2020).

23. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31 травня 2007 року № 1103-V. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2007. № 35. Ст. 484.

24. Про затвердження тимчасових критеріїв безпеки поводження з генетично модифікованими організмами та провадження генетично-інженерної діяльності у замкненій системі: постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2008 р. № 922. Офіційний вісник України. 2008. № 80. Ст. 2693; Про затвердження Порядку видачі дозволу на проведення державної апробації випробування) генетично модифікованих організмів у відкритій системі: постанова Кабінету Міністрів України від 02.04.2009 р. № 308. Офіційний вісник України. 2009. № 24. Ст. 810; Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг: постанова Кабінету Міністрів України від 13.05.2009 р. № 468. Офіційний вісник України. 2009. № 37. Ст. 1240; Деякі питання проведення апробації (випробування) та реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин: постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2009 р. № 808. Офіційний вісник України. 2009. № 59. Ст. 2071.

25. Про затвердження форми клопотання про проведення державної апробації (випробування) генетично модифікованого ор-

ганізму сорту сільськогосподарської рослини та форми технічного опису генетично модифікованого організму сорту сільськогосподарської рослини: Наказ Мінагрополітики від 19.05.2010 р. № 252, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14.06.2010 р. за № 379/17674. Офіційний вісник України. 2010. № 46. Ст. 1518; Щодо посилення державного контролю за безпечністю сільськогосподарської продукції та наявністю або відсутністю в ній генетично модифікованих організмів: Наказ Мінагрополітики від 24.02.2011 р. № 52. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0052730-11> (дата звернення: 12.11.2020); Про відбір проб насіння, що ввозиться на територію України, для визначення наявності або відсутності в ньому генетично модифікованих організмів: 16.03.2011 р. № 78. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0078730-11> (дата звернення: 12.11.2020).

26. Оболенська С.А. Правове регулювання виробництва біопалива сільськогосподарськими товаровиробниками в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 20 с.

27. Про альтернативні види палива: Закон України в редакції Закону від 21.05.2009 р. № 1391-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2009. № 40. Ст. 577.

28. Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива: Закон України від 21.05.2009 р. № 1391-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2009. № 40. Ст. 577.

29. Про нові підходи щодо забезпечення сільгосптоваровиробників мінеральними добривами і засобами захисту рослин: Наказ Мінагрополітики від 30.11.2000 р. № 239. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0239555-00> (дата звернення: 10.11.2020).

30. Про затвердження галузевої програми «Захист рослин 2008-2015»: Наказ Мінагрополітики від 06.12.2007 р. № 867/112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0867555-07> (дата звернення: 10.11.2020).

31. Гафурова О.В. Правові проблеми соціального розвитку села: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.06; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2015. 36 с.